

УДК [332.1:339:137](477)

ПИСАРЕНКО С.М., Інститут регіональних досліджень НАНУ, м. Київ, Україна**СЕМІВ С.Р.**, Львівська комерційна академія, м. Львів, Україна**ФЕДОРИШИН Н.Ю.**, Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна

Писаренко С.М. – д.с.-г.н., проф., науковий співробітник Інституту регіональних досліджень НАНУ.

Семів С.Р. – к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин Львівської комерційної академії.

Федоришин Н.Ю. – аспірант Національного інституту стратегічних досліджень.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Здійснено комплексну оцінку конкурентних переваг регіонів України на основі застосування методів багатофакторного статистичного аналізу; сформовано кластери, які об'єднують регіони із схожими показниками конкурентних переваг; обґрунтовано стратегічні напрями підвищення регіональної конкурентоспроможності в умовах поглиблення міжнародної інтеграції.

The complex estimation of competitive advantages of Ukrainian regions is carried out on the basis of multifactor statistical analysis methods application; clusters which unite regions with the alike indexes of competitive advantages are formed; strategic directions of regional competitiveness increase in the conditions of deepening of international integration are grounded.

У ринковій системі господарювання категорія конкурентоспроможності є однією з головних, оскільки в ній концентровано виражаються економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові можливості як окремого суб'єкта господарської діяльності, так і економіки країни. Принцип конкурентоспроможності формально визнається основним елементом ринкової економіки, проте в умовах вітчизняної економіки він ще не має достатньої кількості своїх носіїв в особі підприємців і широкого прошарку економічно-активного населення, що включає в себе представників приватного і сімейного підприємництва, домашні господарства.

У сучасній економічній літературі широко представлені методики оцінки конкурентоспроможності вітчизняних та зарубіжних дослідників [1; 2; 3]. Вітчизняні

джерела з цієї проблеми стосуються аналізу окремих складових конкурентоспроможності, досліджень експортного потенціалу, економічної ефективності та детального аналізу факторів зовнішнього середовища господарської діяльності. Методики західних дослідників характеризуються більшою різноманітністю підходів до оцінки конкурентоспроможності, застосуванням всебічного аналізу економічної ситуації всередині регіону і оточуючого середовища.

З метою здійснення позиціонування регіонів за рівнем конкурентоспроможності і вибору найбільш ефективної стратегії конкурентної боротьби широко застосовується графічна інтерпретація отриманих результатів [4]. В умовах перехідної економіки особливу увагу слід приділяти розрахункам показників ефективності регіонів як невід'ємній складовій методики

аналізу. В умовах інтенсифікації процесу міжнародної економічної інтеграції підвищення конкурентоспроможності окремих регіонів дозволить покращити їх привабливість для зарубіжних інвесторів. Це дозволить точніше визначити стратегію конкуренції, усунути фактори негативного впливу на конкурентоспроможність, здійснювати ранжування регіонів за рівнем конкурентоспроможності та розробляти ефективні регіональні стратегії залучення іноземних інвестицій. Застосування зазначених методичних підходів забезпечить формування ефективнішої державної політики підтримки і стимулювання економіки на регіональному рівні. Це і обумовлює актуальність теми проведеного дослідження.

Метою цього дослідження є здійснення комплексної оцінки конкурентних переваг регіонів України та обґрунтування стратегічних напрямів підвищення їх конкурентоспроможності в умовах поглиблення міжнародної інтеграції.

З урахуванням цього у дослідженні поставлені і вирішуються такі завдання: здійснити оцінку рівня конкурентоспроможності регіонів України на основі застосування методів багатфакторного статистичного аналізу; сформулювати кластери, які об'єднують регіони із схожими показниками конкурентних переваг, та обґрунтувати стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності регіонів України.

Визначення рівнів та характеру конкуренції у світовій економіці завжди викликало досить жваву дискусію серед фахівців. Не менш проблемною при цьому є проблема ідентифікації конкурентоспроможності національної економіки, її регіонів. Регіональну конкурентоспроможність можна розглядати у відповідності до визначення національної конкурентоспроможності, яка була дана ОЕСР, як можливість регіону при умові вільного і справедливого ринку виробляти товари і послуги, які відповідають вимогам як національного, так і світового ринків при одночасному збереженні або збільшенні реальних доходів громадян.

М. Портером у 90-х роках ХХ ст. була започаткована парадигма регіональної конкуренції, що впливала із глобальної стратегії конкурентних переваг країн [5]. Він досить чітко сформулював ідею внутрішнього благополуччя регіону, яке, на його думку, знаходиться у великій залежності від продуктивності праці у галузях спеціалізації, які властиві регіону [6]. Важливими передумовами підвищення регіональної конкуренції М. Портер вважає наявність високих технологій (технологій високих можливостей), якість сфери послуг (сервіс, транспортна інфраструктура, освіта тощо), підтримуюча діяльність уряду (національного та місцевого) та інші менш значущі

чинники, сукупність яких визначає соціально-економічне зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності.

При здійсненні аналізу факторів конкурентоспроможності регіонів України ми визначили 120 статистичних показників, що є елементами матриці факторів формування конкурентних переваг областей, об'єднані у 7 основних груп, що відображають показники: економічного зростання областей, фінансового стану та забезпечення регіонів, розвитку підприємницької діяльності, розвитку інфраструктури, зовнішньоекономічної діяльності, соціального розвитку областей та показники, що характеризують конкурентоспроможність областей за галузями економіки. При цьому елементами матриці вихідних показників нами визначено не лише відносні, але й абсолютні показники, що дозволяє характеризувати конкурентні переваги областей України за якісними показниками та масштабами функціонування економічної системи.

У процесі розробки стратегій регіонального розвитку виникає потреба групування областей України з метою виявлення подібних областей за рівнем конкурентоспроможності, що дозволить розробляти для кожної групи типові заходи державної політики підвищення конкурентоспроможності регіонів. Здійснене групування найповніше можна представити із застосуванням методів багатомірного порівняльного аналізу. Такий зріз аналізу дає можливість поглибити знання про сформовані класифікаційні групи, виявити закономірності в статистичних сукупностях, одиниці яких описуються відносно великим набором ознак. Шляхом виділення найбільш подібних параметрів (ознак) досягається групування (формування кластерів).

За зовнішнім виглядом побудованого графа "дерева поєднань" візуально можна виділити наступні 4 поєднання (групи) областей за показниками їх конкурентоспроможності (табл. 1).

Окремим напрямом підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів України визначимо реалізацію регіональних стратегій соціально-економічного розвитку. Як свідчать результати проведеного нами економетричного аналізу, області України володіють різним рівнем конкурентоспроможності і тому вимагають різних стратегій стимулювання процесів розвитку. Адаптація матриці "ріст / частка ринку" Бостонської консалтингової групи для розробки стратегії соціально-економічного розвитку дозволила здійснити позиціонування регіонів України за рівнем конкурентоспроможності (рис. 1).

У відповідності з вищевказаною сегментацією, перший кластер (м. Київ) можна охарактеризувати як лідера за рівнем

Таблиця 1

**Характеристика кластерів областей України, згрупованих за показниками
регіональної конкурентоспроможності**

№ кластера	Області, що є членами кластера	Евклідова відстань до відповідного центру кластера	Характеристика кластера
I.	м. Київ	0	Регіон з найвищим рівнем конкурентоспроможності економіки
II.	Дніпропетровська	75514,67	Області з високим рівнем конкурентоспроможності економіки (центр кластера – Харківська обл.)
	Луганська	32026,53	
	Львівська	16286,19	
	Одеська	32739,16	
	Харківська	0	
	Донецька	41045,04	
III.	АРК	20993,02	Області з середнім рівнем конкурентоспроможності (центр кластера – Київська обл.)
	Вінницька	7858,75	
	Запорізька	12618,23	
	Київська	0	
	Полтавська	22049,73	
IV.	Волинська	16663,66	Області з низьким рівнем конкурентоспроможності (центр кластера – Закарпатська обл.)
	Житомирська	14637,78	
	Закарпатська	0	
	Івано-Франківська	18495,37	
	Кіровоградська	11453,17	
	Миколаївська	3568,04	
	Рівненська	5349,35	
	Сумська	5186,93	
	Тернопільська	8789,96	
	Херсонська	8145,54	
	Хмельницька	18726,47	
	Черкаська	15919,88	
	Чернівецька	30018,91	
	Чернігівська	9402,387	

конкурентоспроможності, для якого характерними є високий рівень соціально-економічного розвитку, наявність значних конкурентних переваг і високий рівень ефективності використання наявного потенціалу. Відповідно, головними напрямками державної політики для цього кластеру визначимо підтримку досягнутого рівня конкурентоспроможності, здійснення широких програм реінвестицій доходів у розвиток регіону, стимулювання найперспективніших галузей економіки (інноваційної діяльності, телекомунікацій тощо), розширення зовнішньої торгівлі продуктами інтелектуальної власності.

Другий кластер (Луганська, Дніпропетровська, Донецька, Львівська, Одеська, Харківська області) характеризується високим

рівнем конкурентних позицій, розвинутою інфраструктурою і значними потенційними перспективами соціально-економічного розвитку. Переважна більшість областей цього кластеру використовують наявні переваги високої інвестиційної привабливості. Тому стратегічними завданнями регіональної політики щодо цих регіонів визначимо збереження і посилення факторів конкурентоспроможності, стимулювання зарубіжних інвестицій у високотехнологічне виробництво, націленість на лідерство у розвитку конкурентних позицій.

Для третього кластеру (АРК, Запорізька, Київська, Полтавська, Вінницька області) характерними є високі потенційні можливості до швидкого зростання конкурентоспроможності, значні потреби у фінансових ресурсах,

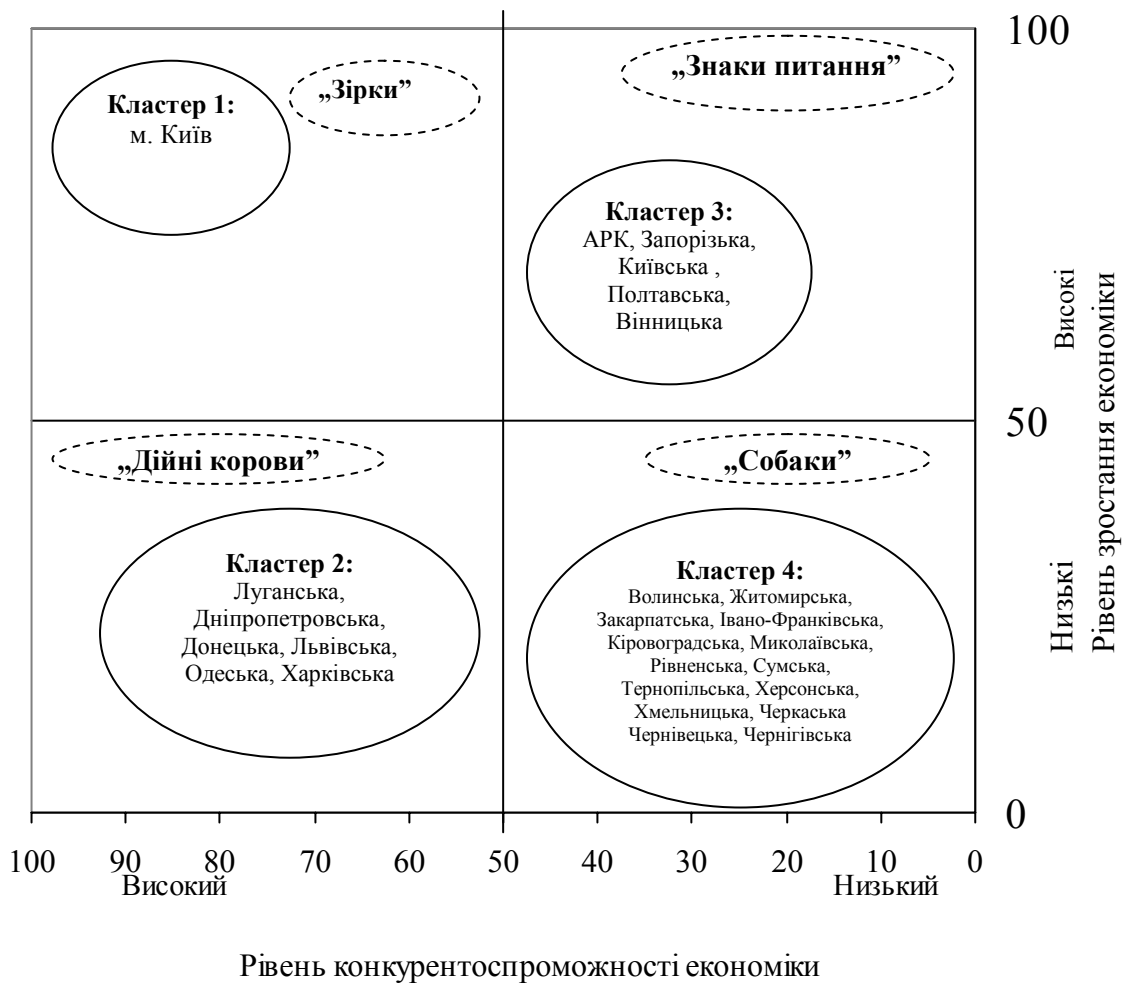

Рис. 1. Матриця сегментації областей України за рівнем конкурентоспроможності

насамперед для розвитку інфраструктури. Стратегічними завданнями політики підвищення конкурентоспроможності для цих областей є збільшення обсягів іноземних інвестицій за рахунок інтенсивного агресивного маркетингу інвестицій, підвищення інвестиційної привабливості регіонів за рахунок полегшення доступу інвесторів до об'єктів інвестування, розвиток інфраструктури та підвищення рівня ефективності використання наявних соціально-економічних та природних ресурсів як необхідної важливої передумови покращання конкурентних переваг.

Четвертий кластер (Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області), враховуючи характеристику основних факторів його конкурентної привабливості, можна охарактеризувати як регіони з низьким рівнем конкурентоспроможності, низьким рівнем перспективності розвитку бізнесу, низьким

рівнем прибутків і конкурентоспроможності підприємств. Для цих регіонів доцільним є впровадження заходів державної політики, спрямованих на недопущення згортання ділової активності і відходу з ринку зарубіжних та вітчизняних інвесторів шляхом впливу на ті фактори, які мають вирішальне значення для підвищення конкурентоспроможності.

Для визначення найсуттєвіших факторів, що впливають на формування конкурентоспроможності регіонів, доцільним є застосування методів факторного аналізу, а саме методу головних компонент. Вказаний підхід дозволяє виявити найсуттєвіші фактори, що визначають характер і динаміку конкурентоспроможності регіонів України.

Проведений аналіз властивих чисел, які є дисперсіями головних компонент, показує, що внесок першої компоненти в сумарну дисперсію ознакової множини становить 47,77 %, другої – 22,09% і третьої – 8,27%. Разом три компоненти пояснюють 78,13 % сумарної варіації, що свідчить про високий ступінь факторизації (табл. 2).

Таблиця 2

Таблиця значень властивих чисел (дисперсій головних компонент)

Номер головної компоненти	Значення властивих чисел, %	Внесок головних компонент у сумарну варіацію ознакової множини, %	Значення властивих чисел (накопичення), %	Внесок головних компонент у сумарну варіацію ознакової множини (накопичення), %
1	56,91	56,91	56,91	56,91
2	14,65	14,65	71,57	71,57
3	6,55	6,55	78,12	78,12

Аналізуючи матрицю факторних навантажень, можна зробити висновок, що перша головна компонента тісно пов'язана з показниками фактичного виконання доходної частини місцевих бюджетів на душу населення, кредиторською заборгованістю суб'єктів господарської діяльності бюджету, та показниками, що характеризують обсяги імпорту та прямих іноземних інвестицій на душу населення, кількість банківських, лізингових та страхових установ, а також інвестиції в основний капітал у житлове будівництво. Таким чином, першою головною компонентою є фактор, що визначає фінансову стійкість регіонів та ефективність використання фінансових ресурсів на обласному рівні. Саме на ці фактори необхідно звертати першочергову увагу при створенні стратегій підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Найтісніший зв'язок із другою головною компонентою мають ознаки, що характеризують соціальний розвиток областей, галузевий розвиток економіки та розвиток інфраструктури, а з третьою – показники інвестицій з регіонів. Тобто, це є суттєві допоміжні фактори конкурентоспроможності регіонів, які визначають можливість забезпечення розвитку конкурентоспроможності регіонів.

Таким чином, застосування методів порівняльного багатовимірного аналізу до дослідження детермінант конкурентоспроможності регіонів України має певні переваги перед традиційними методами аналізу. Отримана в результаті групування узагальнена інформація дозволяє визначити найбільш пріоритетні вектори підвищення конкурентоспроможності регіонів нашої держави. Використання методів факторного аналізу дозволяє визначити найбільш суттєві фактори формування конкурентних переваг регіонів і тим самим обґрунтувати першочергові заходи державної політики розвитку конкурентного середовища у нашій країні.

Існують можливості посилення конкурентних позицій регіону за рахунок налагодження його міжрегіональних економічних зв'язків у відповідності з загальнорегіональними інтересами у задоволенні попиту і пропозиції товарів, виробничих, соціальних і ділових послуг через:

- розвиток і розміщення підприємств із випуску товарів народного споживання, для яких країна може стати ємним ринком, чого не можна досягти в межах окремого регіону;
- маневрування паливно-енергетичними ресурсами, запасами, тарифами;
- розвиток транспорту міжнародного призначення;
- формування і використання науково-освітнього потенціалу для ефективних інвестицій в інноваційні процеси технічного переснащення підприємств регіонів;
- підвищення освітнього рівня населення на основі використання створеної мережі закладів освіти всіх рівнів;
- збереження і ефективну експлуатацію екологічних систем;
- формування міжрегіональних систем сучасного зв'язку і телекомунікацій для підтримки адекватного інформаційного середовища;
- налагодження раціональних міжрегіональних поставок природних ресурсів, сировини, матеріалів для кінцевого виробництва товарів із метою зниження витрат їх виробництва і підвищення конкурентноздатності на регіональному і світовому ринках;
- розвиток міжрегіональних маркетингових центрів як основної ланки оптової торгівлі для великих економічних регіонів.

Важливим є також підвищення конкурентоспроможності регіону на основі корпоративних і фірмових програм конкурентної боротьби, які передбачають вдосконалення техніки і технології, організаційної структури і систем управління фінансами, персоналом, застосування маркетингу та інших методів підвищення ефективності роботи підприємств.

У перехідних економіках особливої актуальності набуває застосування заходів державного регулювання і стимулювання конкурентного середовища. Регіональна політика, як з боку держави, так і органів місцевої влади та самоврядування, повинна бути направлена не на зняття міжрегіональних нерівностей у розвитку конкурентоспроможності, а на підвищення динаміки її розвитку. Фактично йдеться про проведення регіональної політики підвищення

конкурентоспроможності регіонів на двох рівнях – національному і регіональному.

- На нашу думку, регіональний регулятивний механізм підвищення конкурентоспроможності має такі складові:
- інституційну (ефективне використання існуючих і створення регіональних, міжрегіональних органів, діяльність яких направлена на підвищення конкурентоспроможності регіонів – агенції регіонального розвитку, бізнес-центри, бізнес-інкубатори, школи менеджменту; фінансові, консалтингові, інноваційно-проектні інститути);
- інвестиційну (залучення внутрішніх і прямих іноземних інвестицій на основі

створення сприятливого регіонального інвестиційного клімату);

- фінансово-бюджетну (децентралізація фінансових компетенцій місцевих органів влади, отримання ними більших повноважень у фінансовому забезпеченні вирішення власних проблем, тобто підвищення гнучкості регіональних фінансових механізмів);
- економічну (забезпечення зацікавленості суб'єктів господарювання у розвитку виробництва, сфери послуг на основі врахування конкурентних переваг регіону, сприяння виходу виробників на внутрішньодержавні і закордонні ринки).

Для регіональної конкурентоспроможності не стільки важливим є запас факторів виробництва,

ЛІТЕРАТУРА

1. Шніцер, Мартін. Порівняння економічних систем / Пер. з англ. – К.: Основи, 1997. – 519 с.
2. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика: Учеб. пособие. – М.: ТАНДЕМ, 1996. – 272 с.
3. Михайлов О. В. Основы мировой конкурентоспособности. – М.: Изд-во “Познавательная книга плюс”, 1999. – 592 с.
4. Семів С.Р. Теоретико-методичні аспекти оцінки інвестиційної привабливості регіонів і галузей економіки // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект: Зб. наук. пр. – Донецьк: ДонДУ, 2001. – С. 467-469.
5. Портер М. Стратегія конкуренції / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К.: Основи, 1998. – 390 с.
6. Портер М. Международная конкуренция / Пер. с англ.; Под. ред. и с предисловием В. Д. Щетина. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.